

تهیه طرح توزیع فضایی گروه‌های درآمدی در شهر و تاثیر آن در شهر

سازمان خدمات طراحی شهری

مهندس مشاور دیارگاه شهر

در درون شهرها، مهمترین ویژگیهای فضایی، جدایی انواع گوناگون کاربردهای شهری با توجه به این واقعیت است که کاربرد غالب هر شهر کاربرد مسکونی و کاربردهای مرتبط با آن (راههای ارتباطی درونی، فضای باز، خدمات رفاهی) بوده و در نتیجه "جدایی فضایی نواحی مسکونی" به عنوان یکی از مهمترین و پابرجاترین مشکلات شهری شناخته شده است.

این پروژه جدایی فضایی گروه‌های درآمدی را در شهر قزوین بررسی نموده و با تعیین شاخصهای ارزیابی، مسایل و ویژگیهای زیستی، سکونتی، کالبدی و... را در رابطه با گروه‌های درآمدی تحلیل نموده است.

با این توصیف ضرورت بررسی جدایی‌گزینی گروه‌های درآمدی در شهرها را میتوان بدین صورت مطرح نمود:

- جدایی‌گزینی گروه‌های کم‌درآمد در مناطق غیررسمی و بافتهای فرسوده
- مسایل و ناهنجاریهای مختلف کالبدی، اجتماعی و اقتصادی در محل سکونت گروه‌های کم درآمد
- فقدان منابع کافی، ضعف مدیریت اقتصادی و نداشتن برنامه‌ریزی جامع مسکن برای گروه‌های درآمدی
- افزایش شتابان جمعیت شهرنشین و مهاجرت به شهرها

هدف از تهیه طرح توزیع فضایی گروه‌های درآمدی در شهر قزوین و تاثیر آن بر شهر، جستجوی عدم تعادل فضایی، به معنای وجود تفاوت بین ویژگیهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی نواحی مختلف شهر قزوین و بررسی عوامل مؤثر بر انتخاب محل سکونت در شهر است. دوگانگی این هدف نشان از بررسی رویارویی ساختار اجتماعی - اقتصادی شهرها و ساختار کالبدی آنان دارد. بر اساس تجربیات به دست آمده، اهدافی که این طرح بدان پاسخ میدهد، در واقع تدوین دستورالعملهایی خواهد بود که با رعایت آنها موارد زیر تحقق یابد:

- 1- رسیدن به برنامه‌ریزی پایدار در محلات شهری و متناسب با نیاز شهروندان
- 2- طرحهای شهری موظف شوند خود را با ویژگیهای اقتصادی و درآمدی هماهنگ سازند.
- 3- رسیدن به یک برنامه با محوریت "عدالت اجتماعی"
- 4- تدوین سیاستهای توزیع خدمات شهری مبتنی بر الزامات اجتماعی - اقتصادی ساکنین شهر

به طور کلی این پروژه در 6 مرحله انجام گرفته است:

مرحله اول: کلیات طرح

این مرحله شامل 4 فصل می باشد. ابتدا به بیان کلیات تحقیق و روش شناسی پرداخته شده و در فصل دوم مفاهیم و مبانی نظری بیان گردیده است. در فصل سوم مدل پیشنهادی در طرح توزیع فضایی گروه‌های درآمدی ارائه گردیده است که فرایند پیاده سازی مدل شامل جمع اوری اطلاعات

پایه، بررسی میزان هزینه و درآمد گروه‌های درآمدی در شهر قزوین، رقومی سازی هزینه و درآمد گروه‌های درآمدی در GIS، تعریف معیارها و عوامل موثر در توزیع فضایی گروه‌های درآمدی، پیاده سازی مدل طرح با استفاده از Model Builder، تجزیه و تحلیل داده ها و تعیین حجم نمونه می باشد. فصل آخر این مرحله به بررسی شاخص ها و معیارهای توزیع فضایی گروه‌های درآمدی در چهار گام پرداخته است.

درگام اول به تبیین شاخص ها و معیارهای موثر بر توزیع فضایی گروه‌های درآمدی (با تاکید بر گروه‌های کم درآمد) پرداخته شده که شاخص های مطرح شده در این قسمت عبارتند از؛ اندازه وضعیت خانوار، سن، سرمایه انسانی، سرمایه مادی، بیکاری و اهمیت توزیع نابرابر خدمات در پراکنش گروه‌های درآمدی.

گام دوم شاخص‌های ارزیابی گروه‌های درآمدی بیان گردیده که شامل تعریف گروه‌های درآمدی و میزان فقر با استفاده از شاخص های اجتماعی، شاخص های توسعه انسانی (HDI)، شاخص فقر انسانی (H.P.I) و شاخص توسعه شهری (CDI) می باشد.

گام سوم عوامل موثر در جابجایی و انتخاب واحد مسکونی می باشد، که از جمله عوامل موثر به هنگام جابجایی خانوادها، در مرحله انتخاب منطقه مسکونی و تصمیمگیری به خرید یا اجارهخانه عبارتند از: سهولت دسترسی به مکانها و مؤسسات موردنیاز در رابطه با وسعت شهر، شرایط فیزیکی منطقه انتخابی، وسیله لازم در جهت تهیه نیازها و خدمات، مسائل مالی، خرید مسکن به عنوان انتخاب و ذخیره بهترین محل برای ارزش و اعتبار پول، محیط اجتماعی منطقه انتخابی، میزان سازگاری با محیط اجتماعی منطقه، مجاورت نسبت به امکانات و تجهیزات منطقه مثل درمانگاه، بیمارستان، مدرسه، پارک و...، مشخصات مکان و موقع و همچنین کیفیت واحد مسکونی گام چهارم جمع‌بندی معیارها و عوامل موثر در جدایی‌گزینی گروه‌های درآمدی جهت کاربرد در مدل پیشنهادی می باشد.

مرحله دوم: بررسی و شناسایی ساختار جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی منطقه و بررسی تأثیرات آن در چگونگی توزیع گروه‌های درآمدی

از جمله مطالعات انجام شده در این مرحله عبارت است از؛ شناخت و معرفی کلی شهر (استان/ شهرستان/ شهر)، شناخت حوزه نفوذ (حوزه فراگیر) قزوین، بررسی اسناد فرادست شهر قزوین، بررسی ساختار جمعیتی (جمعیت، تعداد خانوار، مهاجرت، ساختار سنی و جنسی جمعیت)، بررسی ساختار اجتماعی (وضعیت سواد، ساختار خانوار، میزان مالکیت)، بررسی ساختار اقتصادی (جمعیت فعال در سن اقتصادی، نرخ فعالیت، نرخ اشتغال و بیکاری، نرخ مشارکت زنان در فعالیت های اقتصادی، بار تکفل، بار اقتصادی، توزیع شاغلان در بخش های مختلف اقتصادی، شناخت کانون های فعالیت های برحسب گروه‌های عمده فعالیت و شغلی در شهر قزوین)، بررسی ساختار کالبدی (تعداد واحد مسکونی، تعداد طبقات، نوع مصالح ساختمانی و سیستم سازه ای، قدمت ساختمان ها، کیفیت ابنیه، مساحت زیربنای الگوی مسکن، کاربری اراضی و سرانه ها و...) و در آخر به بررسی های زیست محیطی پرداخته شده است.

مرحله سوم: پیاده سازی مدل پیشنهادی در طرح

این مرحله ابتدا پهنه بندی و شناسایی توزیع فضایی گروههای درآمدی در شهر قزوین (بررسی درآمد خانوار در شهر قزوین، پهنه بندی درآمد خانوار در شهر قزوین، بررسی هزینه خانوار در شهر قزوین) انجام گرفته است سپس تجزیه و تحلیل توزیع فضایی گروههای درآمدی بر اساس الگوی پیشنهادی مطرح شده که در این قسمت معیارها و زیرمعیارهای مختلفی به منظور ایجاد یک نگرش سیستمی و جامعیت بخشیدن به موضوع گروههای درآمدی در نظر گرفته شده تا متغیر درآمد در شهر قزوین در رابطه با عوامل گوناگونی بررسی و روابط بین آنها تعریف گردد. در آخر به بررسی نظرات مدیران و کارشناسان شهرداری قزوین در رابطه با توزیع گروههای درآمدی در شهر قزوین پرداخته شده است.

مرحله چهارم: گونه شناسی محلات بر اساس توزیع گروههای درآمدی

در خصوص گونه شناسی شهر با دید کلی میتوان در مقیاس شهری از لحاظ موقعیت قرارگیری، کیفیت و ویژگی های کالبدی نظیر نوع بافت، نوع مسکن، دسترسی به خدمات پایه، ویژگی های اجتماعی نظیر تراکم جمعیت، بعد خانوار، ویژگی های اقتصادی نظیر تعداد شاغلین، تعداد نرخ بیکاران محلات و... مورد ملاحظه قرار دارد.

نتایج پهنه بندی گروههای درآمدی در شهر قزوین و عدم تعادلی که در مرکز و شرق شهر نسبت به نواحی جنوبی، غربی و شمالی شهر دارد، نشان دهنده آن است که توانایی کلیه ساکنین جوامع شهری برای استفاده از تأسیسات و تجهیزات و امکانات شهری یکسان نیست و اقشار مختلف اجتماعی در برخورد با واقعیتهای جامعه شهری جایگاه متناسب با توان اقتصادی و شأن اجتماعی خود در سطح شهر را یافته و حتی گروهی از ایشان به حاشیه شهرها رانده شده و تنها از مجاورت با شهر و امکان دسترسی به مراکز خدماتی - تفریحی و نزدیکی به بازار کار بهره میبرند.

مرحله پنجم: بررسی تاثیرات توزیع فضایی گروههای درآمدی در شهر

این مرحله شامل دو گام می باشد:

1- تاثیر جدایی گزینی گروههای درآمدی بر کیفیت سکونت در عرصه های عمومی و واحدهای همسایگی محلات شهر قزوین

در این قسمت تاثیر جدایی گزینی گروههای درآمدی بر ریخت و فرم شهر، بر ادراک محیط، بر شرایط اجتماعی، بر ویژگی های بصری، سیما و منظر و همچنین بر عملکرد محیط با توصیف معیار و شاخص ارزیابی در بافتهای چهارگانه شامل ورودی و لبه شهری، بافت فرسوده شهر، بافت میانی و مناطق نوساز مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

2- بررسی برنامه های موجود و آتی شهرداری در محلات خانوارهای کم و دارم و متوسط در این بخش از گزارش برنامهها و اقدامات خدمات رسانی شهرداری قزوین در سطح مناطق شهری خصوصاً در محلات خانوارهای کم درآمد و متوسط شهری مورد ارزیابی و بررسی قرار گرفته است.

در این بخش به بررسی اقدامات و برنامه‌های مهمترین بخشهای مدیریتی شهرداری، شامل معاونت شهرسازی و معماری، معاونت خدمات شهری، معاونت حمل و نقل و ترافیک و معاونت فنی و عمرانی در سطح 3 منطقه شهری قزوین پرداخته شده است.

بررسی عملکرد معاونتهای شهرداری قزوین در سطح شهر قزوین و چهار چارک درآمدی نشان می‌دهد که به جزء معاونت حمل و نقل و ترافیک، معاونتهای دیگر عمده پروژههایشان را در محدوده چارک اول و دوم درآمدی تعریف کرده‌اند. در مجموع اکثر اقدامات 4 معاونت شهرسازی و معماری، خدمات شهری، فنی و عمرانی و حمل و نقل و ترافیک در دو چارک درآمدی اول و دوم که شامل ورودی و لبههای شهر، بافت فرسوده و جدیدالاحداث میشود؛ صورت گرفته است.

مرحله ششم: ارائه پیشنهادها، راهکارها و شیوه‌های مداخله

با توجه به جدایی‌گزینی گروههای درآمدی در شهر قزوین، به منظور متعادل ساختن نواحی شهری، بر اساس مطالعه صورت گرفته، 4 راهکار اساسی در ارتقاء کیفیت فضاهای شهری و مکان رفتارهای شهری از اهمیت بیشتری برخوردار هستند که لازم است در نواحی شهری قزوین متناسب با آن برنامه ریزی گردد:

۱ - ساماندهی و برنامه‌ریزی کاربری و فعالیت

۲ - برنامه ریزی برای اجتماع پذیری در محلات شمالی و ورودیهای شهر

۳ - برنامه‌ریزی مناسب سازی منظر شهری

۴ - بهسازی و تجهیز دسترسی و به هم پیوستگیها در شهر

همچنین در این مرحله راهبردها و برنامه‌های پیشنهادی نیز در هر 4 منطقه مطالعاتی از جمله ورودی و لبه شهری، بافت فرسوده شهر و بافت میانی و بافت نوساز بیان گردیده است.

در این راستا و به منظور تعادل بخشی به محل سکونت گروههای درآمدی در شهر قزوین در نظر

گرفتن ضوابطی ضروری میباشد که این ضوابط را میتوان به دوگروه اصلی تقسیم نمود؛

الف: ضوابط کلی مانند حفظ تصویر ذهنی از فضا، ایجاد وحدت در طرحها، رعایت مقیاس و تناسب در حجم و فضا.

ب: ضوابط ویژه مانند ضابطه مربوط به تقسیمبندی سطح نماها، نوع و نحوه اجرای عناصر مختلف از لحاظ شکل، اندازه، مصالح و رنگ.